

İLKİN BAŞAR ÖZAL KISA

SOĞUK SAVAŞ TARİHİ

i y i k i k i t a p l a r v a r . . .

TİMAŞ YAYINLARI

İstanbul 2020

timas.com.tr

KISA SOĞUK SAVAŞ TARIĐI

İlkin Başar Özal

İLKİN BAŞAR ÖZAL

1969 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Maçka İlkokulu ve Galatasaray Lisesi'nde gördü. Lisans öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. Ardından yine Boğaziçi Üniversitesi SBE'de Tarih Ana Bilim dalında master derecesi aldı. Halen aynı kurumda doktora öğrenimine devam etmektedir.

Oluşturmacı yaklaşım ve işlevsel yapısalcılık ile öğrenim modelleri ve öğretim sistemleri üzerine sertifika programları tamamladı. Uzaktan eğitim ve ders içeriği geliştirme programlarında görev aldı. Bahçeşehir Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi ve Robert Kolej gibi eğitim kurumlarında dersler verdi. Halen Bahçeşehir Üniversitesi'nin bünyesindeki Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nde (MEDAM)uzman olarak çalışmaktadır.

Bahçeşehir Üniversitesi'nin bünyesindeki Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin yapımını üstlendiği ve TRT Belgesel kanalı da dahil olmak üzere yerli ve yabancı bir çok televizyon kanalında yayınlanmış olan Yakın Plan Cihan Harbi belgeselinin editörlüğünü ve danışma kurulu üyeliğini üstlenmiştir.

Timaş Yayınları tarafından basılmış olan *Kısa Birinci Dünya Savaşı*, *Kısa İkinci Dünya Savaşı* ve *İstihbaratın Kısa Tarihi: Gölge Oyunu* kitaplarının da yazarıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ NİYETİNE / 11
SUNUŞ VE BİLGİLENDİRME / 13
GİRİŞ / 15

BÖLÜM 1

ESKİ DOSTLARIN PAYLAŞIMI / 37

BÖLÜM 2

BİR DOKTRİN, BİR PLAN, BİR ABLUKA / 79

BÖLÜM 3

38. PARALEL / 117

BÖLÜM 4

KIPKIRMIZI BİR DEVRİN SONU / 139

1. TEHLİKE HER YERDE / 141
2. STALİNSİZ DÜNYA / 156

BÖLÜM 5

YARIŞ; BOMBA, FÜZE, UZAY / 171

BÖLÜM 6

BİR ŞEHİR, BİR DUVAR, İKİ DÜNYA / 193

BÖLÜM 7

ADA / 211

BÖLÜM 8

17. PARALEL / 235

BÖLÜM 9

GALİBİ OLMAYAN SAVAŞ VE KARŞITLIK / 261

BÖLÜM 10

YOLDAŞLAR ARASINDA / 297

KREMLİN VE PRAG / 299
KREMLİN VE PEKİN / 310

BÖLÜM 11

YUMUŞAMA / 327

BÖLÜM 12

ÜÇÜNCÜ DÜNYA / 349

ORTADOĞU / 351
AFRİKA / 363
LATİN AMERİKA / 373

BÖLÜM 13

CARTER VE BREJNEV / 395

BÖLÜM 14

DETANT ÖLDÜ! / 415

BÖLÜM 15

GÖRÜNMEYEN CEPHE / 443

BÖLÜM 16

REAGAN VE GORBAÇOV 463

BÖLÜM 17

BEKLEN(MEY)EN SON 483

SON SÖZ NİYETİNE 511
KAYNAKÇA 513

ÖNSÖZ NİYETİNE

“Stalin ile uzlaşabilirim. Dürüst ama çok zeki.”

Başkan Harry Truman

17 Temmuz 1945

“Dışişleri Bakanlığı’nda Komünist Parti’nin ve bir casus çetesinin üyeleri olarak adlandırılan tüm erkeklerin adını söylemeye zaman ayıramasam da, elimde 205 kişilik bir liste var.”

Senatör Joseph McCarthy

9 Şubat 1950

“Amerikan halkına barış uğruna en iyi nasıl hizmet edebileceğimi ancak bu şekilde öğrenebilirdim. Kore’ye gideceğim.”

Cumhuriyetçi Başkan Adayı

Dwight D. Eisenhower,

25 Ekim 1952

“Bizden hoşlanmıyorsanız, davetlerimizi kabul etmeyin ve bizi de sizi görmeye davet etmeyin. Beğenseniz de beğenmeseniz de tarih bizden yana. Sizi gömeceğiz.”

Sovyet Lideri Nikita Kruşçev

18 Kasım 1956

“Kimse duvar örmek istemiyor!”

Doğu Almanya Başbakanı

Walter Ulbricht

15 Haziran 1961

(Berlin Duvarı'nın inşası başlamadan iki ay kadar önce)

“İnanıyorum ki bir sonraki yüzyılda, gelecek nesiller, şu anda böylesine tarihi bir hata yapmak üzere olan bu Kongre'ye dehşet ve büyük hayal kırıklığı ile bakacaklar.”

Senatör Wayne Morse

7 Ağustos 1964

Tonkin Körfezi Kararı'nın yaklaşan oylaması sırasında

“Sovyetler Birliği; Lenin döneminde dinsel bir uyanışta gibiydi, Stalin döneminde bir hapisane gibiydi, Kruşçev idaresinde bir sirk gibiydi ve Brejnev yönetiminde ABD Postanesi gibi.”

Ulusal Güvenlik Danışmanı

Zbigniew Brzezinski

7 Kasım 1977

Bay Gorbaçov'dan hoşlanıyorum. Birlikte iş yapabiliriz. ”

İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher

17 Aralık 1984

“Bay. Gorbaçov, bu duvarı yıkın!”

Başkan Ronald Reagan,

12 Haziran 1987

“Dünya savaşı tehdidi artık yok.”

Sovyet lider Mikhail Gorbaçov

Aralık 1991

SUNUŞ VE BİLGİLENDİRME

Soğuk Savaş sona erdi ve tarih oldu. Uluslararası sistem hakkındaki geleneksel görüş şuydu: Çok kutuplu sistem, iki kutuplu bir sistemden daha az kararlı olacaktır. Bununla birlikte, iki kutuplu yapının egemen olduğu Soğuk Savaş, ‘uzun süreli barış’ biçiminde bir istikrar düzeyi de getirmişti. Soğuk Savaş sırasında gelişmiş toplumlar arasında sanayileşmiş savaşlar olmadı, ancak bu, hiçbir şekilde öngörülebilir bir sonuç değildi. Geriye dönüp bakıldığında, Soğuk Savaş dönemi, iki kutuplu bir yapının çok kutuplu bir yapıya tercih edildiğini göstermektedir; ancak dönem boyunca uluslararası sistemin istikrarı birçok başka faktöre, özellikle de nükleer caydırıcılığa dayanmaktaydı. Bu durum hem Doğu hem de Batı bloklarını kendi güvenlik ve çıkarlarına odaklanmaya teşvik etti.

Soğuk Savaş, Hitler Almanya’sının teslim olmasının ardından ABD ve Sovyetler Birliği arasında başlayan uzun bir mücadeleydi. 1941’de Nazilerin SSCB’ye yönelik saldırısı, Sovyet rejimini Batı demokrasilerinin müttefiki haline getirmişti. Ancak savaş sonrası dünyada, giderek farklılaşan bakış açıları, bir zamanlar müttefik olanlar arasında sorunlar yarattı. ABD ve SSCB, dünyayı iki karşıt kampa bölerek yavaş yavaş kendi nüfuz bölgelerini oluşturdular. Soğuk Savaş her ne kadar birçok ülkeyi, özellikle de Avrupa kıtasını, etkileyen küresel bir çatışma ve sürtüşme süreci olarak görünse de aslında hep ABD ile SSCB arasında bir mücadele olarak geçti; bu iki süper güç olay yerinde görünmeseler bile bir şekilde oradaydılar.

Elinizdeki bu kitap ABD ve SSCB üzerinde yoğunlaşarak Soğuk Savaş sürecini; olaylar ve insanlar üzerinden anlatma eğilimindedir. Her bölüm aslında kendi içinde bir bütündür, ancak diğer olaylarla

bağlantılı olarak ele alındığından bir yandan da kitabın genelinin bir parçasıdır. Kitap; hatıralar, raporlar, tutanaklar üzerinden insan hikâyelerine odaklanmaktadır. Bu kitap genel anlatımın dışında, içerisinde; ABD Başkanı Reagan ile Dışişleri Bakanı arasında küçük kâğıda yazılan bir notun el değiştirmesini, bir toplantı sırasında Macar Başbakanı ile Sovyet lideri Gorbaçov arasındaki kaç-göz işaretleşmelerini ya da sıcak çatışmalardaki askerlerin düşünceleri ile evlerinde onları bekleyenlerin hikâyelerini de bulacağınız bir kaynaktır; ama kesinlikle bir ders kitabı niteliğinde değildir.

Bir itirafta bulunmam gerekirse, kitabın yazımı çok meşakkatli geçti. Yaklaşık elli yıllık olay silsilesini kurgulayarak aktarmak kolay olmadı. Bu zorlu süreçte beni destekleyenlere teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Öncelikle eşim Nilüfer ile oğlum Barış önceki üç kitabımın yazımı sırasında gösterdiklerinden çok daha fazla sabır gösterdiler, hatta beni hep ayakta tuttular. Dostum Agah Karlığa ise söylemleri ve eleştirileri ile yazım aşamasında yönlendirici oldu. Öğrencilerim; Okan Çoban, Herman Dıldıl ile İlgin Yaren Demirkese ve meslektaşım Hasan Ali Çakmak kaynaklara erişmemde yardımcı oldular. Barış Akgün dostum da mühendislere özgü bakış açısıyla daima yanımdaydı. Yalnız bir kişi var ki elinizdeki kitabı “kitap” yaptı desem yeridir: Editörüm Neval Akbıyık. Bilgisinden, ilgisinden, yol göstericiliğinden, eleştirilerinden, uyarılarından, önceki üç kitabımda olduğu gibi bu dördüncüsünde de çok yararlandım.

Okuyucularıma da bu kitaptaki bilgileri benimle paylaşacakları için minnettarım. Ancak iki konuya dikkat çekmek istiyorum. Birincisi, bazı kitapların “e-book” nüshalarına eriştiğimden bazen basılı kitap ile dijital versiyonların sayfa numaraları arasında uyumsuzluk söz konusu olabilir, dipnotlar araştırılırken bu durumun göze alınmasını rica ediyorum. İkincisi ise Soğuk Savaş ile ilgili her şeyin bir kitapta yer almasının imkânsız olduğunun unutulmamasıdır. Eğer içinizden biri bir gün 1945–1991 arasındaki “her şeyi” yazmayı amaçlarsa, lütfen iki kere düşünsün. Ben düşündüm, verdiğim karar şu anda elinizde okunmayı bekliyor.

GİRİŞ

1983 yılında dünya iki Hollywood yapımıyla dehşete düştü. Bir tarafta Sovyet-Afgan Savaşı, bir tarafta İran-İrak Savaşı, diğer tarafta Batılı güçler tarafından boykot edilmiş 1980 Moskova Olimpiyatları ve Doğu Bloku tarafından boykot edilmesi muhtemel 1984 Los Angeles Olimpiyatları dururken insanlık nükleer füzelerin gölgesi altında tedirgindi. Ve bu iki film bir anda gerçekleri, politikacıların, askerlerin ve sokaktaki insanların yüzüne vurdu.

Filmlerden biri *Savaş Oyunları (War Games)* adını taşıyordu. Füzelerin ateşleme sistemlerinin insanlar yerine bilgisayara bırakıldığı bir ortamda genç bir Amerikalı, bu bilgisayara, programındaki bir arka kapı vasıtasıyla ulaşıyor ve kim/ne olduğunu bilmeden nükleer savaş oyunu oynamaya başlıyordu. Gerçeğin oyunla karıştığı ortamda, III. Dünya Savaşı, son anda durduruluyordu. İnsanlar nükleer savaşı başlatma ya da misilleme gibi kritik kararların alınmasında bilgisayarların ne kadar güvenilir olduğu konusunda tartışmaya başladılar.

Diğer film, *Sonraki Gün (The Day After)* ise her ne kadar yıkıcı bir nükleer katliamın Kansas'ın küçük bir kasabasının sakinleri üzerindeki etkilerini gösteriyor olsa da aslında bütün dünyanın yaşayacağı durumu gözler önüne seriyordu. Bu filmi izleyenler gerçekten çok etkilendiler. Hatta inanılmaz bir sorgulama başladı: "Nükleer bir savaşta ölmek mi, yoksa bu savaştan sağ kurtulmak mı daha dehşet verici?"

Bu iki filmin etkisi, aslında Soğuk Savaş'ı sorgulayan insanların, dünyanın iki süper gücüne, ABD ve SSCB'ye eşzamanlı baskı uygulaması oldu. Dünya genelinde yapılan eleştiri ve düzenlenen

protestolar aslında hep aynı soruya temas etmekteydi: “Bu noktaya nasıl geldiğinizi hatırlıyor musunuz?”

Doğu ile Batı arasındaki çıkmaz, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en önemli gelişmesiydi ve sonraki yarım yüzyıla hâkim oldu. Görünüşe göre “Soğuk Savaş” terimi, ilk kez 1893’te Alman Marksist Edward Bernstein tarafından ortaya atılmıştı; Bernstein bu terimi I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa’da “ateş edilmeyen” ancak “kanamanın” olduğu silahlanma yarışını tanımlamak için kullandı. Doğu-Batı çatışması bağlamındaki ilk kullanımı ise İngiliz yazar George Orwell’in 19 Ekim 1945 tarihli bir makalesinde görülmektedir. En basit tanımıyla Soğuk Savaş, Almanya ve Japonya yenilgilerinin ardında bıraktığı güç boşluğunu doldurmaya çalışan iki süper güç konumundaki Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında gelişen rekabetti. Her iki taraftaki liderler, hegemonyalarını, diğerinin “saldırgan” eylemleri nedeniyle genişletmek zorunda kaldıklarına inanıyorlardı. İki taraf arasındaki yanlış anlaşılımlar, blöf, gurur, kişisel ve jeopolitik hırslar ve bunlara ilaveten basit düşmanlık, Soğuk Savaş’taki mücadelenin sınırlarını genişletti.

İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda Washington ve Moskova’nın her ikisi de farklı dünya görüşlerine sahipti. ABD, hukukun üstünlüğüne dayalı bir sistem arayışına girdi. Amerikalı liderler, tipik olarak, savaş sırasında, savaş sonrası dünyayı şekillendirmeye çok az dikkat ettiler. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki ABD Başkanı Franklin Roosevelt, ülkesi savaşırken savaş sonrası siyasi sorunlarla pek ilgilenmedi; çatışma boyunca meşgul olduğu konu, savaşı olabildiğince çabuk ve Amerikan halkı açısından en az can kaybıyla kazanmaktı. Yüzyıl başındaki Başkanlardan Woodrow Wilson’ın “güç dengesi” ve “etki alanları” kavramlarının hem modası geçmiş hem de ahlaksız olduğu şeklindeki görüşünü benimsemişti. Roosevelt’in bu tutumu, Josef Stalin’i ve Winston Churchill’i hayal kırıklığına uğrattı.

Savaşın sonunda, Almanya ve Japonya’nın mağlup edilmesi aslında komünist yayılmaya karşı duran geleneksel engelleri yok

etmişti. Avrupa'da Sovyet genişlemesini engelleyebilecek tek bir güçlü kıta devleti kalmamıştı. Uzak Doğu'da yalnızca Çin vardı, ama o da Japonya ile uzun süren savaş nedeniyle ciddi şekilde zayıflamıştı ve tam ölçekli bir iç savaş sürecindeydi.

Amerikalılar, silahlı saldırı durduğunda savaşın sona erdiğini varsaydılar. Bu nedenle, yurtdışındaki durumun istikrar kazanmasını beklemeden silahlı kuvvetlerini hızla terhis ettiler. Ancak Churchill, SSCB'yi Avrupa'da engelleyecek tek şeyin ABD'nin nükleer silah tekeli olduğunu ifade ediyordu. Aslında 1945'te Sovyetler Birliği, umutsuz bir hayatta kalma mücadelesinden yeni çıkmış durumdaydı; 25 milyon insan evsizdi, ülkenin toplam mülk değerinin dörtte biri kaybedilmişti, 30 milyona yakın insan hayatını kaybetmişti. Bu durumda belirsiz bir gelecekle yüz yüze kalan Moskova ülke güvenliği konusunda takıntılı hale geldi. Bu, Kremlin'in savaş sonrası yıllardaki en büyük endişesiydi. Ancak tüm yıkıma rağmen Ruslar savaştan, uluslararası güç dağılımı açısından tarihlerindeki en güçlü konumla çıktılar. Önlerinde, uzun zamandır gözledikleri hedeflerini gerçekleştirebilecekleri bir yol açılmış görünüyordu.

Stalin, Batı'yı dışarıda tutmak için bir tampon bölge oluşturma amacına yöneldi. Rusya, 19. yüzyılının başından beri, Polonya üzerinden üç kez saldırıya uğramıştı, artık buna bir son vermeliydi. Üstelik Batılı fikirlerin yayılmasını da önlemeliydi. İdeolojik motivasyon da cabasıydı; Sovyetler Birliği uluslararası alanda komünizmi yayma hedefine sıkı sıkıya bağlı, kapitalizmle mücadeleye de kararlıydı. Dolayısıyla, Stalin'in savaşın sonunda kendilerine sunulan fırsatlardan tam anlamıyla yararlanmaya teşebbüs etmemiş olması düşünülemezdi. Batılı liderler Kremlin'in 19. yüzyıl diplomasisine geri döndüğünü düşünüyorlardı ancak güvenlik kaygısının ve yabancı düşmanlığına ilişkin endişelerin bu politikayı ne ölçüde yönlendirdiğini anlamadılar. ABD'de olduğu gibi, Sovyet dış politikası da domestik ihtiyaçlarla yakından bağlantılıydı. Kızıl Ordu Batı'daki yaşam kalitesini görmüştü. Askerler, kendi sistemleriyle onlarınkini kıyasladıklarından savaşın sona

ermesiyle daha iyi bir yaşam kalitesi bekliyorlardı. Soğuk Savaş, ülke içinde otoritenin yerleşmesine yardımcı oldu.

Roosevelt, farklı nedenlerden ötürü Stalin ile birlikte, Avrupa sömürgeciliğine karşı güçlü bir antipati besleyerek Avrupa sömürge imparatorluklarının parçalanmasını teşvik etti. Roosevelt'in tutumu idealist ve ahlaki açıdan doğru olsa da İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi müttefikleri bu tutum nedeniyle zayıfladığından ABD, komünist olmayan dünyanın savunma yükünü üstlenmek zorunda kaldı. Roosevelt, Sovyetler Birliği ile bir detant geliştirebileceğini varsayıyordu ama Sovyetlerin çok partili sistemler ve serbest seçimlerle ilgili Yalta Anlaşmaları ruhunu ihlal ettiği Roosevelt için bile açıkça ortadaydı. Roosevelt'in halefi Truman, Churchill'in protestolarına rağmen, ABD kuvvetlerinin Sovyetlere tahsis edilen hatların ötesine çekilmesinde ısrar etti. Amerikan kamuoyu, Sovyetler Birliği ile küresel bir mücadeleye girmek değil, ekonomik refahın tadını çıkarmak istiyordu.

Rus iradesi, Anglo-Sakson güçlerinin Sovyetler Birliği'ne karşı birleştiği inancıyla da beslendi. ABD'nin atom bombası üzerindeki tekeli, Sovyet sanayi bölgelerine vurucu uzaklıkta bombardıman üsleri kurması, Akdeniz'de deniz tatbikatları yapması Kremlin'in endişelerini arttırdı. Sonunda SSCB, Eylül 1949'da kendi bomba denemesini gerçekleştirdi. Nükleer silah yarışı başlamıştı. Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki Sovyet faaliyetlerine yönelik Amerikan ve İngiliz tutumları net biçimde Moskova'yı kızdırdı. ABD Batı tarzı bir demokrasi istiyordu. Sovyetler Birliği ve Batı, Yalta Anlaşmalarında saklı olan türde bir uzlaşmayı yalnızca Finlandiya'da sağlayabilirdi. Polonya ve Macaristan gibi ülkelerde, komünist olmayan partilerin Batı tarafından teşvik edilmesi Moskova'ya bir tehdit olarak görüldü. Rusya'nın Doğu Avrupa devletlerinin demokratik süreçlerine müdahale etmesi ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki vetosunu giderek daha fazla kullanması gibi hamleleri ABD tarafında öfkeye yol açtı. BM'deki Batı baskısı, 1946'da Sovyetlerin kuzey İran'dan çekilmesini sağlamaya yardımcı oldu.

Aslında Batı, Moskova'nın sandığı kadar birlik içinde değildi. İngiltere'deki solcu İşçi Partisi, Amerikan kapitalizmini eleştiriyor, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, Anglo-Sakson güçlerine ve Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge sağlamak adına Avrupa'da üçüncü bir güç inşa etmek için yoğun çaba sarf ediyordu. Bu nedenle, Batı'yı birliğe ancak Moskova'nın sürükleyebileceği sonucuna varıldı. Gerçekten de Stalin için, NATO'nun gerçek kurucusu dense yeridir.

İngilizler, komünizme karşı ilk savunmanın yükünü taşıdılar; ancak, başta mali sorunlar olmak üzere çeşitli nedenlerle İngiltere, sonunda dünya polisi rolünü terk etmek zorunda kaldı. Churchill, Mart 1946'da Fulton'da yaptığı konuşmada Avrupa'ya demir bir perde indiğini söyleyerek Sovyetler Birliği ile ilgili alarmı çaldı. Tehlikenin görmezden gelinerek veya bir yatıştırma politikası izlenerek aşılmayacağını düşünen Churchill, bu zorluğun üstesinden gelmek için İngiltere ile ABD arasında "özel bir ilişki" çağrısında bulundu. Amerikalılar buna hevesli değillerdi. Ama Churchill'in sözleri kehanet oldu. Almanya, Soğuk Savaş'ın ana cephesiydi. 1947'nin başlarında, Paris'te diğer mağlup devletlerle barış antlaşmaları imzalandığında, Avusturya ve Almanya için yapılan görüşmeler çıkmaza girdi. 1947 baharında, Doğu ve Batı, Alman sorununda tam bir kırılma noktasına yaklaşıyordu.

Moskova, İran'a yönelik taleplerinin yanı sıra, Türkiye'ye de Kars ve Ardahan'ı ilhak etmek ve Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan Boğazların savunmasında SSCB'ye pay verilmesi için baskı yaptı. Komünist gerillaların kraliyet hükümetine karşı savaş halinde olduğu Yunanistan'da da sorunlar vardı. Yunan seçimlerinde yaşanan sağcı zafer sonrası 1946'nın sonunda çatışmalar alevlendi. Yunan komünistleri, komşu komünistlerden maddi destek alarak ülkenin kuzeyinde kontrolü ele geçirdiler. Şubat 1947'de İngiliz hükümeti ABD'ye Yunan hükümetini desteklemeye artık gücünün yetmeyeceğini bildirdi. 12 Mart 1947'de Başkan Truman'ın, Kongre'nin ortak oturumunda konuşma yaparak duyurduğu Truman Doktrini çok önemli bir adımdı; doğrudan Marshall

Planı'na ve NATO'ya giden yolu açtı: ABD "dünyanın polisi olma" yükünü üstlendi.

ABD Kongresi Yunanistan ve Türkiye için 400 milyon dolar ayırdı. ABD'nin komünist yayılmaya karşı bir çizgi çekme girişimi, Yugoslav lider Josip Broz Tito'nun Moskova'dan kopmasıyla birlikte başarılı oldu. 1947 baharına gelindiğinde ABD, 16 milyar dolar acil yardım dağıtmıştı, ancak İngiltere, Fransa ve İtalya hâlâ ciddi sıkıntı içindeydi. Özellikle Fransa ve İtalya'da grevler yaygındı. Fransada komünistler, devasa Genel Çalışma Konfederasyonu'nu (CGT) kontrol ettiler ve ülkeyi durma noktasına getirmek ve hatta belki de iktidarı ele geçirmekle tehdit ettiler. ABD büyük komünist partilere sahip İtalya ve Fransa'nın kaybedilmesi durumunda Avrupa'nın Sovyet etkisi altına girebileceğini düşündü. Marshall Planı işte böylesine endişe verici bir senaryoyu önlemek için doğdu. Plan, ilgili ülkelerin ortak çaba göstermesini ve ekonomik istikrarın yeniden tesis edilmesini amaçlıyordu.

Sovyetler Birliği, Batı'ya kaymalarından korktuğu uydu ülkelerinin bu plandan yararlanmasına izin vermedi. ABD Kongresi, 1948 Nisan'ında Dış Yardım Yasasını onayladı. 16 Nisan 1948'de komünist olmayan on altı Avrupa devleti, Marshall Planı yardımına hazırlık amacıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nı (OEEC) kuran bir sözleşme imzaladı. Marshall Planı Batı Avrupa'nın toparlanmasını mümkün kıldı. Batı Avrupa ekonomilerinin büyüme sürecini başlattı. Aslında hem Truman Doktrini hem de Marshall Planı, komünist yayılmaya karşı çevreleme politikasının erken tezahürleriydi. Marshall Planı'na komünist tepki, Doğu Avrupa için onu reddetmenin ötesine geçti. Sovyetler, Kominform ve Komintern ile cevap verdiler. Moskova, Ocak 1949'da Comecon olarak da bilinen Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ni kurarak OEEC'ye paralel bir organizasyon tasarladı. Kremlin, Molotof Planı olarak bilinen kendi ekonomik yardım programını da duyurdu.

Diğer taraftan Almanya üzerindeki çıkmazı çözmek için Dışişleri Bakanları Konseyi toplandı. 1947 sonlarındaki bu girişim

sonrasında çözüme ulaşılmak şöyle dursun hatlar sertleşti ve Sovyetler, uydu devletlerindeki kontrollerini sıkılaştırdı. Muhalefetin tasfiyesi Şubat 1948'de Çekoslovakya'da komünist darbeye dönüştü. 1948'in başlarında üç Batılı güç, kendi bölgelerini birleştirerek bir Alman hükümeti kurulmasını tartışmaya başladılar. Ancak Berlin'in Batı bölgeleri, Sovyet bölgesinin derinliklerinde bir adaydı. Kremlin, önce yavaş yavaş şehre yüzey erişimini kesti. Buna karşılık Batı hükümetleri kendi bölgeleri için yeni bir para birimini tedavüle soktular. Bu adım, Rus ablukasını getirdi. Truman, önüne sunulanlar içerisinde, Sovyetler Birliği ile bir çatışmaya yol açma olasılığı en düşük olan şehre hava yoluyla ikmal yapılması seçeneğini tercih etti. Batı Berlin'e, yaklaşık bir yıl boyunca, 280 bine yakın uçuşla 2.5 milyon tona yakın malzeme taşındı. Sovyetler, çok sayıda tehdide rağmen, hava ikmal köprüsüne meydan okumadılar. Batı tarafından Doğu Almanya'ya yöneltilen karşı abluka da Sovyet Bölgesi'ni temel mallardan mahrum etti. Sonunda, 12 Mayıs 1949'da, Berlin'e kara trafiği yeniden başladı. SSCB baskısı, Batı Avrupalıları kendi aralarında daha kuvvetli bir birlik olması gerekliliğine inandırdı: Süreç içinde ortaya Avrupa Konseyi, Avrupa Ortak Pazarı, Brüksel Paketi ve NATO çıkacaktı.

Batılı müttefikleri ile ABD arasında yapılan görüşmeler sonrası 4 Nisan 1949'da ortaya çıkan Kuzey Atlantik Paketi Örgütü, yani NATO aslında "Amerikalıları içeride, Rusları dışarıda ve Almanları aşağıda tutmak için" kurulmuştu Böylelikle Soğuk Savaş'ın açılış evresi, her iki tarafın da kıtanın kendi yarısına yerleşmesiyle çıkmaza girdi. 1949'da iki şey daha oldu: SSCB, ilk atom bombasını patlattı ve komünistler Çin'de galip geldi. 25 Haziran 1950'de Kore'de başlayan savaşa, Soğuk Savaş yeni ve çok daha tehlikeli bir aşamaya girdi.

Doğu ile Batı arasındaki mücadele Kore Savaşı'nın (1950-1953) başlamasıyla birlikte Haziran 1950'de belirleyici bir hal aldı. Bu, Soğuk Savaş'ın ilk sıcak savaşıydı. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) güçleri Kore Cumhuriyeti'ni (Güney Kore) işgal etti. Kuzey Kore lideri Kim Il Sung, işgal için Stalin'den

onay almıştı. Ancak Stalin, Kim'in Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) lideri Mao Zedong'un "kutsamasını" da alması konusunda ısrar etti. Stalin, sağladığı önemli miktarda malzeme ve askeri yardım ile Kuzey Kore'yi destekledi.

1945'te Japonların teslim olmasıyla, Kore yarımadası paylaşılmıştı: Sovyetler, 38. Paralelin kuzeyini, ABD kuvvetleri de güneyini işgal etmişti. Buralarda kendi ideolojilerine uygun iki devlet kurulmasını sağladılar. Sovyetler Kuzey Kore'ye her türlü desteği sağlarken, Güney Kore lideri Rhee'nin Kore'yi yeniden birleştirme girişiminde bulunarak düşmanlıkları hortlatacağından korkan ABD, Güney Kore'ye yalnızca savunma silahları sağlamıştı. Sonuç olarak; Kuzey'de savaş uçakları, bombardıman uçakları, tanklar ve ağır toplar vardı ama Güney'de bunlardan hiçbiri yoktu. Amerikan askeri istihbaratı, ABD atom bombasına sahip olduğu için Kuzey Kore'nin Güney'i asla işgal etmeyeceğini varsaydığından Kuzey Kore'de giderek büyüyen devasa askeri yığınağa yeterli önemi vermemişti. Kim Il Sung saldırıya geçti, neredeyse Güney'i ele geçiriyordu. BM tarafından başta ABD olmak üzere birçok ülkenin katılımıyla oluşturulan Koalisyon gücü önce Kuzey Kore kuvvetlerini geri püskürttü, sonra da Kuzey Kore'yi işgal etti. BM güçleri Yalu Nehri'ne doğru ilerlerken, Çinliler savaşa girdi ve Koalisyon güçlerini 38. Paralelin güneyine itti. Bir süre sonra savaşın dengesi değişti, bu kez Çinliler tekrar kuzeye sürüldü. Batılı güçler, Kore'yi yeniden birleştirmenin, daha geniş bir çatışma maliyetine veya riskine değmeyeceği sonucuna vardılar. Kore Savaşı, ABD'de "yanlış yerde, yanlış düşmanla yapılan yanlış savaş" olarak kabul gördü. 1953'te bir ateşkes imzalandı ama o günden bugüne Kore, dünyanın parlamaya hazır noktalarından biri olarak kaldı.

Kore Savaşı, birçok şeye yol açtı: Birincisi ABD'deki askeri-sanaayi kompleksinin kurumsallaşması oldu. İkincisi ise 1946'dan beri Hindişin'de komünist liderliğindeki Viet Minh ile savaşan Fransızlara ABD'nin doğrudan askeri yardım sağlamasıydı. Diğer yandan Kore Savaşı, ABD'de antikomünist paranoyayı da

besledi. Almanya Federal Cumhuriyeti (Batı Almanya) yeniden silahlanmaya başladı. Birçok lider, bölünmüş Kore ile bölünmüş Almanya arasında doğrudan paralellikler görmeye başladı.

1950'lere, termonükleer savaş korkusu hâkim oldu. Sovyetler Birliği 1953'te ilk hidrojen bombasını patlattığından beri Amerikalılar, Sovyetlerin Amerikan kalbine uzun menzilli bombardıman uçaklarıyla saldırabileceğinden endişe ediyorlardı. ABD nükleer programındaki Sovyet casuslarının ifşaları, cadı avlarına ve komünist casusların her yerde olduğu inancına yol açtı. Sovyet tarafında ise liderler, ABD'nin stratejik bombardıman kabiliyeti ve Sovyetler Birliği'ni çevreleyen deniz aşırı üsleri konusunda endişeliydiler. Nükleer silahlar yoluyla karşılıklı imha korkusuna dayanan bir "çıkılmaz diplomasisi" hüküm sürmeye başladı. 1954'te Eisenhower yönetimi, bir Sovyet saldırısı durumunda nükleer silahlara dayanan "kitlesel misilleme" politikasını uygulamaya koyabileceğini duyurdu. Böyle bir ihtimal ABD'nin Avrupalı müttefikleri için özellikle endişe vericiydi, çünkü askeri bir çatışma için en muhtemel yer Avrupa kıtasıydı.

1954'te Fransa, Dien Bien Phu Muharebesi'nde, kuzeydoğu Vietnam'daki üçüncü bir vadide yankılanan bir askeri yenilgiye uğradı. Fransız siyasetçiler suçu orduya yıkarak toplumu savaştan kurtardılar. Aynı sene imzalanan Cenevre Anlaşmaları Laos, Kamboçya ve Vietnam'ın bağımsızlığını sağladı. Vietnam, iki yıl içinde ülke çapında yapılacak seçimlere kadar "geçici olarak" 17. Paralel'den ikiye bölündü. Vietnam Cumhuriyeti (Güney Vietnam) Cumhurbaşkanı Ngo Dinh Diem, Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ni (Kuzey Vietnam) komünistlerin yönettiğine ve özgür seçimlere asla izin vermediklerine işaret ederek kendi tarafında da seçimlere izin vermedi. Böylece, Vietnam'ı birleştirmeye mücadelesi olarak anılan Vietnam Savaşı'nın (1957-1975) başlaması için zemin hazırlanmış oldu.

Bu arada, Fransız ordusu müdavimleri savaşmak için Cezayir'e nakledildiler. Burada milliyetçi hareketlilik Kasım 1954'te şiddetin patlak vermesine neden oldu. Fransız tarafındaki çatışmanın yükü

profesyonel askerlerin sırtındaydı. Cezayir'deki Fransız yerleşimciler ve profesyonel subayların Paris hükümetinden umduklarını bulamamaları, askeri darbeye yol açtı. Bu durum, General Charles de Gaulle'ün, kendisi için özel olarak hazırlanmış ve büyük ölçüde güçlendirilmiş bir başkanlık sistemi sayesinde, Mayıs 1958'de beşinci cumhuriyeti kurmaya yönelmesiyle sona erdi.

1950'lerde, bir grup ülke, kendilerini hem Batılı güçlerden hem de komünist bloktan ayırarak, "üçüncü dünya" veya "gelişmekte olan dünya" olarak da bilinen tarafsız bir blok olarak ortaya çıktılar. Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru, Yugoslavya'dan Josip Broz Tito ve Mısır'dan Cemal Abdülennasır bu Bağlantısızlar Hareketi'nin önde gelen liderleriydi. Nisan 1955'te Endonezya Bandung'da büyük bir konferans düzenlediler.

Avrupa'da en büyük sorun, yerleşimler konusunda Almanya ve Avusturya ile devam eden çıkmazdı. Ocak 1954'te İngiltere, Fransa, SSCB ve ABD Dışişleri Bakanları Berlin'de toplandı. ABD, Batı'nın avantajına olacak şekilde Almanya genelinde özgür seçimlerde ısrar ederken Sovyetler Birliği, Batı ve Doğu Almanya arasında doğrudan görüşmeleri tercih etti. Sovyetler Almanya ve Avusturya'nın askerden arındırılmasını isterken ABD Batı Almanya'yı da içerecek bir Batı Avrupa ordusunun kurulmasını kesin bir şekilde destekledi. Fransız Ulusal Meclisi bunu reddedince Batı Almanya'nın NATO içinde yeniden silahlanması için bir formül bulundu.

1955'te Sovyet hükümeti, Soğuk Savaş'ı yumuşatmak üzere birtakım adımlar attı: Batı Almanya ile diplomatik ilişkiler kurdu. Son Alman savaş esirlerini serbest bırakmayı kabul etti. Porkkala bölgesini Finlandiya'ya verdi. Uzak Doğu'da, Port Arthur'daki deniz üssünü boşalttı. Son olarak da Avusturya'nın işgalini sona erdiren anlaşmayı kabul etti. Bu koşullar altında ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın Devlet Başkanları ve Dışişleri Bakanları, Almanya üzerindeki çıkmaza son vermek için Temmuz 1955'te Cenevre'de samimi bir atmosferde bir araya geldiler. Eisenhower, sürpriz hava saldırılarını önlemek ve geniş çaplı silahsızlanmanın

önünü açmak için Açık Semalar Önerisi'ni yayınladı. Kruşçev topraklarını dış teftişe açma niyetinde olmadığından öneriyi geri çevirdi; NATO ile Mayıs 1955'te kurulan Varşova Paktı arasında yapılacak karşılıklı bir güvenlik akdiyle ilgilenmiyordu. Almanya ile ilgili geri adım atılmayınca sonuç alınamadı. Sovyetler Birliği'nden gelen tehdit, Batı Avrupa devletlerinin bir araya gelmesine neden oldu. 1949'da Avrupa Konseyi kurulmuş, bunu 1953 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu izlemişti, 1957'de de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ortaya çıktı.

Orta Doğu'da da artan Sovyet tehdidini bertaraf etmek isteyen ABD, 1955'te Bağdat Paktı'nın oluşumunu teşvik etti. Irak ve Türkiye Bağdat Paktı'nın ilk imzacıları oldu, kısa süre sonra İngiltere, Pakistan ve İran da onlara katıldı. Arap dünyasındaki pek çok kişi, özellikle de Mısır lideri Nasır, bu anlaşmayı Batı'nın Orta Doğu üzerindeki eski sömürge kontrolünü yeniden sağlama girişimi olarak gördü.

1956 yılı, Soğuk Savaş'ın iki dönüm noktası olayının eşzamanlı olarak gerçekleştiğini gördü: Süveyş Krizi ve Macar Devrimi. Nasır, Ortadoğu'daki konumunu güçlendirmek amacıyla Aswan'da bir baraj inşa etmek istiyordu. Aynı zamanda Mısır ordusunu İsrail'inkine denkleştirecek yeni silahlar sağlamaya çalışıyordu. ABD baraj için yardım sözü verdi, ancak silah talebini reddetti. Mısır, Sovyet bloğuna dönünce, ABD, barajın finansmanına yardımcı olma teklifini de geri çekti. Nasır da baraja para sağlamak için Süveyş Kanalı'nı kamulaştırdı. Nasır'ın eylemleri, İngiltere, Fransa ve İsrail'den oluşan, Mısır karşıtı bir koalisyonun kurulmasına yol açtı. İngiliz hükümeti Süveyş Kanalı Şirketi'nde en büyük hisseye sahipti ve Başbakan Eden, Mısır liderini devirmeye kararlıydı. Fransızlar, Mısır'ın Cezayirli isyancıları aktif olarak desteklediğine inanırken, İsraililer Nasır'ın Akabe Körfezi'ni ablukaya alma kararına ve Yahudi devletine yönelik Arap mücadelesine destek vermesine kızgındı. Bu nedenle, üç gücün liderleri, askeri müdahalede bulunmalarını sağlayacak bir anlaşma imzaladılar.

Mısır hükümeti kendine iletilen ultiyatomu reddedince, 5 Kasım 1956'da üç güç harekete geçti. Ancak hem Sovyetler Birliği hem de ABD, üçünün de Mısır topraklarından çekilmesini talep etti. Sovyetler Birliği bölgeye "gönüllüler" göndermek tehdidinde bulunurken, ABD İngiltere'ye ağır ekonomik baskı uygulayarak müttefik güçleri geri çekilmeye mecbur etti. Süveyş Krizi'nde kazanan İsrail ve Mısır oldu. Akabe Körfezi ablukasının sona ermesi İsrail'i sevindirdi. Nasır da kendini Arap dünyasının kahramanı olarak buldu. Süveyş Krizi, İngiltere'nin artık etkili bir dünya gücü olmadığına işaret etti. Maalesef Batı için kriz, olası en kötü zamanda gelmiş ve dikkati Macar Devrimi'nden uzaklaştırmıştı.

1956'daki Macar Devrimi, Soğuk Savaş'ın en dramatik olaylarından biriydi ama Sovyet bloğundaki ilk huzursuzluk işareti değildi. Stalin'in ölümünden sonra, 1953 Haziran'ında Doğu Berlin'de ve Sovyet İşgal Bölgesi'nde başlayan işçi ayaklanmaları Sovyet tankları tarafından engellenmişti. Kruşçev'in 1956'nın başlarında Stalin'in suçlarını ortaya koyan "gizli konuşması" Haziran'da Polonya'da huzursuzluğa yol açtı. Sanayi işçilerinin eylem yaptığı Poznan'da düzen ancak çok sayıda güvenlik polisi görevlendirilerek sağlandı. Bununla birlikte, Ekim ayında Macaristan'da başlayan benzer protestolar devrime dönüştü. Poznan'daki olaylardan ve daha sonra Polonya'da yapılan sınırlı reformlardan cesaret alan Budapeşte'deki öğrenci göstericiler, komünist rejimin belirtilen hedefleri ile iktidarının gerçekliği arasındaki geniş uçurumu protesto ettiler.

Reformistleri bir arada tutmak için iktidara getirilen Macaristan Başbakanı Imre Nagy, kendisini devrimci bir dalgayla sürüklenir halde buldu. Serbest seçimler, basında sansürün sona ermesi ve nefret edilen güvenlik polisine ilişkin reformlar yapılacağını içeren bir dizi değişikliği duyurdu. Sırada Sovyet Birliği'nin geri çekilmesi ve Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan ayrılması vardı ama Nagy'nin demokratik reformlara bağlılığı, Kremlin tarafından kabul edilemez bulundu. Bu yaklaşımın diğer uydu devletlere de yayılacağından korkuluyordu. 4 Kasım 1956'da Kruşçev, Kızıl

Ordu'yu Macaristan'a gönderdi. Nagy direniş çağrısında bulundu; Macarlar ellerinden gelenin en iyisini yaptılar, ancak binlercesi öldü ve binlercesi ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Sovyet eylemi neredeyse tüm dünya tarafından kınandı, ancak Batılı güçler Süveyş Krizi'yle meşgul olduklarından gereken tepkiyi vermediler. Sovyet Bloğu halkları için Macar Devrimi'nden alınan ders, Kremlin'in mevcut etki alanı içinde "istediğini yapabileceği"ydi.

1950'lerin sonlarında artan meydan okumalar ve "kurtuluş savaşları"nın desteklenmesiyle, Orta Doğu, Afrika ve Asya da Soğuk Savaş'ın mücadele alanlarından biri haline geldi. 1957'nin başlarında ABD, Eisenhower Doktrini'ni açıkladı; komünizm tehdidine karşı Ortadoğu ülkelerine bağımsızlıklarını destekleme sözünü verdi. Eisenhower yönetimi ayrıca Güney Vietnam'a da ekonomik ve askeri yardım göndermeye devam etti.

Kruşçev, ülkesinin uzay programıyla yakından ilgileniyordu, 17 Ağustos 1957'de Sovyetler ilk kıtalararası balistik füzeyi (ICBM) ateşlediler. Aynı yılın 4 Ekim'inde de Dünya'nın yörüngesine ilk uyduyu oturtular. Sputnik 1, hem Sovyet bilimsel gücünün bir işaretiydi hem de iki süper güç arasındaki Uzay Yarışı'nın başlangıcı oldu. Aralık ayında bir Amerikan roketi fırlatma rampasındayken patlayınca ABD'nin duyduğu utanç daha da arttı. İlk Amerikan uydusu ancak Ocak 1958'e yörüngede kendine yer bulabildi.

Batı'daki pek çok kişi, Sovyetlerin lider olduğu füze yarışında ABD'ye fark attığını düşünüyordu. Eisenhower, U-2 casus uçakları sayesinde böyle bir farkın olmadığını bilse de bunu kamuoyuna açıklayamadı. Yeni füzeler NATO için de ciddi sorun yarattı. NATO üyelerinin, insan gücünü dengelemek için topraklarına füzeler yerleştirilmesini kabul etmesi Avrupada olası bir Sovyet saldırısının veya misillemesinin yoğun nüfuslu şehirleri yok edebileceği korkusunu uyandırdı. Avrupalılar, ABD'nin Batı Avrupa'yı savunmak için kendi topraklarında nükleer saldırı riskine girip girmeyeceğini de sorguladılar. Öbür tarafta, "barış içinde bir arada

yaşama” sloganı atan Kruşçev aynı zamanda da Batı’ya karşı sık sık nükleer silah kullanma tehdidinde bulunuyordu.

1958’de Kruşçev, Berlin üzerinden şiddetli bir gerilim dönemi başlattı. Şehirden “boğazıma sıkışmış bir kemik” şeklinde bahsetti. Batı’nın Berlin’den çekilmesini sağlamaya çalıştı. Doğu Almanya üzerinden Berlin’in Batı bölgesine ulaşan otoban, dünyadaki silahlı Sovyet ve ABD güçlerinin karşı karşıya geldiği tek yer olduğundan durum gerginleşti. Savaş sonrası Almanya’yı yönetme konusunda dayanılan anlaşmaların hükümsüz olduğunu söyleyen Kruşçev, Berlin’in askerden arındırılmış özgür bir şehre dönüştürülmesini talep etti. Eğer bu olmazsa, Doğu Almanya ile bölünmüş şehre erişim yollarının kontrolünü sağlayacak ayrı bir barış anlaşması imzalayacağını bildirdi. Batılı liderler, bu baskıya boyun eğmemeye karar verdiler. Mayıs 1959’da SSCB, ABD, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları Cenevre’de bir araya geldi. Yine ortak bir buluşma zemini yoktu, ancak üç Batılı güç bir arada durdu. Sovyet lideri muhtemelen nükleer şantaj için tek şansını kaybettiğini anladı, geri adım attı, dünya rahat bir nefes aldı.

Kruşçev, Eisenhower’ın kendisini ABD’ye davet etmesiyle biraz yumuşadı. Sovyet lideri Eylül 1959’da, tam da ülkesinin Ay’a bir sonda indirdiği sırada, ABD’ye geldi. İki lider kapsamlı görüşmelerde bulundular ve aslında samimi, dostane bir atmosfer yarattılar; Almanya’nın durumunu tartışmak üzere Mayıs 1960’ta Paris’te bir zirve düzenlemeyi kararlaştırdılar, hatta Eisenhower’ın kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği’ni ziyaret etmesi planlandı. Ama iyimser hava kısa ömürlü oldu. ABD’nin U-2 casus uçaklarından biri Rusya üzerinde düşürüldü. Washington, uçağın ve pilotunun hayatta kalmadığını varsayarak bir hava gözlem uçağının rotasından çıktığını ve kaybolduğunu bildirdi. Ama uçağın parçaları ve pilotu Sovyetlerin elindeydi. Washington tuzığa düşmüştü. Kızgın Kruşçev Paris’teki zirveyi başladıktan sadece birkaç saat sonra baltalamıştı.

Nasır, Nehru ve Endonezya’dan Sukarno gibi tarafsız liderlerin BM’de Batı’ya saldırmamasından güç alan Kruşçev, Eylül 1960’da

Genel Kurul'da bir konuşma yaptı. Garip bir şekilde, BM otoritesine ve özellikle Genel Sekreter Dag Hammarskjöld'e saldırdı. Genel Sekreterlik görevinin üç kişiden oluşan bir troyka haline getirilmesini talep etti: Biri Batı'yı, biri komünist bloğu ve üçüncüsü de tarafsızları temsil edecekti. Böyle bir düzenleme, hiç şüphesiz BM'nin kriz durumlarında harekete geçme yetisini zayıflatırdı, hemen reddedildi.

Kruşçev'in çılgın liderliği komünist blok içinde de sürtüşme yarattı. 1960'a gelindiğinde, Moskova ile Pekin arasında başlayan bir tartışma, Çin-Sovyet bölünmesine dönüştü. Çin lideri Mao Zedong, Stalin'in 1953'te ölümünün ardından gelen yeni Sovyet liderlerinin Batı'ya karşı tavrını yumuşak buluyordu. Ayrıca Sovyet Rusya, ileri nükleer teknolojisini Çin'le paylaşmayı ve askeri yardımı genişletmeyi reddetmişti ve dünyanın en uzun, yaklaşık 4000 km'lik sınırları ve Moğolistan konusunda tartışmalar vardı. En büyük iki komünist güç arasındaki çatışmada, dünyadaki komünist devletlerin çoğu Moskova'nın yanındaydı. Avrupa'da Pekin'i yalnızca Arnavutluk destekliyordu. Sovyetlerin, 1961 baharında tüm teknisyenlerini Çin'den çekmesi ve yardımını kesmesiyle, bölünme iyice belirgin hale geldi. Ancak ABD, komünist dünyadaki bölünmeden yararlanacak durumda değildi.

Ocak 1961'de göreve gelen Başkan Kennedy, neredeyse hemen bir dizi uluslararası zorlukla karşılaşmıştı. İlki, komünist, tarafsız ve sağcı fraksiyonların iktidar için yarıştığı Laos'ta savaşın patlak vermesiydi. Ardından Nisan 1961'de, ABD tarafından eğitilmiş Küba sürgün güçlerinin Fidel Castro'yu devirmek amacıyla gerçekleştirdiği Domuzlar Körfezi istilasını başarısızlığa uğradı. Aslında harekâtı Eisenhower planlamıştı ama Kennedy Başkanlığa gelince bu konuda sorumluluk almaya zorlandı. Görünüşe göre zayıflamış bir Kennedy, Haziran 1961'de Viyana'da Kruşçev'le bir araya geldi. Yeni ABD yönetimini test etmeye çalışan Sovyet lideri Berlin sorununun yıl sonuna kadar çözülmesini istediğini söyledi. Ardından Sovyetler, şehre ulaşan Müttefik hava trafiğini taciz etmeye başladılar. Doğu-Batı Almanya sınırı kısa bir süre

için neredeyse tamamen kapandı. Yine, Sovyet lideri nükleer silah kullanma tehdidinde bulundu, hem de İngiliz Büyükelçisine “İki milyon Berlinli için 200 milyon insanın neden ölmesi gerektiği” ni sorarak.

Kruşçev, Doğu Almanya’yı istikrara kavuşturmaya kararlıydı ama Doğu Almanya’da yaşayanlar bununla ilgilenmiyorlardı. 1961 yazına gelindiğinde, aralarında genç ve iyi eğitilmiş kişiler olan 3,5 milyon insan Batı Berlin üzerinden Batı’ya kaçmıştı. Komünist yanıt 13 Ağustos’ta, Berlin Duvarı’nın dikilmesiyle geldi; kaçış kapısı kapatılmıştı. Buna karşılık Kennedy, sağlam durdu; savunma harcamalarında önemli bir artışa gitti, yeniden bir sivil savunma programı hazırladı, bazı yedek ve Ulusal Muhafız hava taşıma birimlerini seferber etti. Bununla birlikte, ABD tarafından üstlenilen tek askeri harekât, otobandan şehre 1.500 takviye askeri göndermekti. Kennedy daha sonra Berlin’e gitti, “Ben bir Berlinliyim.” diyerek tavrını ortaya koydu. Geriye hem komünizmin başarısızlığını hem de Batı’nın bu rejimlere karşı harekete geçme konusundaki isteksizliğini simgeleyen betondan çirkin bir bariyer kaldı. 1961 sonbaharında, Sovyetler bir dizi büyük bombayı patlatmak için nükleer testlere yönelik üç yıllık moratoryumu bozdu. Bu adım, Ekim 1962 Küba Füze Krizi’ne zemin hazırladı. Sovyetler Birliği ile ABD’nin termonükleer savaşa en çok yaklaştıkları günler kapıdaydı.

Küba’da 1959’un başlarında devrimle iktidara gelen Castro ada’yı komünist bir devlete dönüştürmüştü. ABD’nin aldığı ekonomik tedbirler sonucu ülkesinde zorlaşan koşullar, Küba liderini ekonomik ve askeri yardım için Sovyetler Birliği’ne yönlendirdi. 1962 baharında Kruşçev, Küba’yı ABD’nin uzun menzilli nükleer silahlardaki avantajını dengelemek için ideal bir araç olarak gördü. Kennedy’yi bir oldubittiye getirmek için de füzelerinin gizlice ada’ya yerleştirilmesini emretti. ABD, Küba üzerindeki U-2 gözetleme uçuşlarıyla kısa süre sonra operasyonu fark etti. Kennedy, 22 Ekim 1962’de ulusa sesleniş konuşmasında füzelerin varlığını ortaya çıkardı ve kaldırılmalarını talep etti. Küba’nın

denizden ablukaya alındığını duyurdu. Kruşçev'in eli zayıftı, çünkü Sovyet donanması ablukayla başa çıkacak durumda değildi, ama sonuna kadar oynadı. Birleşik Devletler'in Küba'yı işgal etmek üzere olduğuna ikna olunca da füzeleri kaldırmayı, bombardıman uçaklarını ve bazı Sovyet birliklerini Küba'dan geri çekmeyi kabul etti. Buna karşılık ABD, Küba'yı işgal etmeme ve Jüpiter füzelerini Türkiye'den geri çekme sözü verdi. Bununla birlikte, Küba'ya Sovyetlerin büyük ekonomik yardımını devam etti. Bu kriz, Kennedy'yi güçlendirerek başka yerlerdeki komünist saldırıyı daha güçlü yanıtlar verilmesini teşvik etti.

ABD, Vietnam'ı komünist yönetim altında yeniden birleştirmeyi amaçlayan Kuzey Vietnam tarafından desteklenen bir isyana karşı Güney Vietnam hükümetine yardım etmeye başladı ama giderek olaya daha fazla dâhil oldu. ABD'nin Vietnam stratejisine, çevreleme politikası ve domino teorisi etki etti. ABD'nin Vietnam'a yönelik bu politikası Başkan Eisenhower döneminde başladı, Başkan Kennedy de hem helikopterler hem de ilave Amerikalı danışmanlar göndererek Vietnam'daki Amerikan varlığını artırdı. Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği, düşük seviyede olsa da, Kuzey Vietnam'ı destekledi. Bu nedenle Vietnam çatışması giderek tırmandı. 1965'te Başkan Johnson, Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başladı. Kuzey Vietnam düzenli kuvvetlerini güneye gönderdikçe ABD kara birliklerinin sayısı giderek arttı. Ocak 1968'deki Tet Taarruzu, Amerikan halkının savaşa verdiği destekte keskin bir düşüş yarattı. 1969'dan 1974'e kadar Başkan olan Nixon, Vietnam(lı)laşma politikasını hızlandırarak savaş yükünü Güney Vietnamlılara devretti. Ocak 1973'te Paris'te barış imzalanınca ABD Vietnam'ı "onurlu bir şekilde" terk etti. Güney Vietnam, Nisan 1975'te komünist bir saldırıya uğradı. Vietnam'daki savaş sürerken ve sona yaklaşırken diğer olaylar Soğuk Savaş'ı çatışmadan işbirliğine ya da detant'a kaydırıyordu.

Detant (yumuşama) politikası, 1958'de Fransa'da De Gaulle'ün iktidara dönmesiyle başladı. ABD'nin Avrupa'yı savunmak için kendi topraklarında nükleer misilleme riskini alacağından emin

olmayan De Gaulle, bir Fransız nükleer caydırıcı gücünü ortaya koymanın yollarını aramaya başladı. Bir yandan da Avrupa'yı, ABD ve Sovyetler Birliği yanında üçüncü bir güç olarak organize etmek istedi. De Gaulle, Sovyetlerle bağımsız olarak müzakereye girdi. Polonya ve Romanya'ya geziler yaptı. Sovyet liderler, De Gaulle'ün ABD'ye takındığı saldırgan tutumdan memnun oldular. 1966'da, ABD ve İngiltere'nin nükleer silahların kontrolünü NATO içinde paylaşmamasına kızan de Gaulle, Fransa'yı NATO askeri komutanlığından çekti.

Detant'a "girme girişiminde" bulunan bir sonraki ülke Batı Almanya idi. 1960'ların sonlarında, Dışişleri Bakanı Willy Brandt, Batı Almanya'da Doğu Almanya ile ilişkiler konusunda bir tutum değişikliğini yansıtan Ostpolitik'i ortaya çıkardı. O zamana kadar Batı Almanya, Hallstein Doktrini'ni benimsemiş görünüyordu; yani Doğu Almanya'yı tanıyan herhangi bir ulusla diplomatik ilişkileri reddediyordu. Ancak bu yaklaşım hem Batı Almanya'yı ve Doğu Almanya'yı izole etmiş hem de ikisinin de aralarındaki ticaret fırsatlarını kaçırmalarına neden olmuştu. Brandt, ticaretin ve karşılıklı tanımanın Almanya'nın yeniden birleşmesini engellemek yerine kolaylaştıracağına inanıyordu. 1969'da Batı Almanya'nın şansölyesi olduğunda, Hallstein Doktrini'ni bir kenara attı. 1970'te Moskova ile bir anlaşma imzaladı. Doğu Almanya ile Polonya arasındaki mevcut sınırı, yani dolaylı olarak Doğu Almanya'nın kendisini tanıdı. Ayrıca Orta ve Doğu Avrupa eyaletlerine önemli miktarda kredi verdi.

Çek hükümeti 1968'de detant'ın getirdiği esnek tavırlardan yararlanmaya çalıştı. Alexander Dubček'in önderliğinde rejim, "insan yüzlü sosyalizm", nihayetinde özgür seçimler ve bir dizi reform için harekete geçti. Kendisi de bir komünist olan Dubček, bu adımların aslında komünizmi koruyacağını iddia ediyordu. Sovyet tepkisi hızlı ve kararlı oldu; Ağustos 1968'de Çekoslovakya işgal edildi. Prag Baharı sona erdi. Sovyetler, işgal eylemini haklı çıkarmak için Brejnev Doktrini'ni açıkladılar; komünist bir rejim tehdit edildiğinde, diğer komünist devletlerin müdahale etme

hakkı ve yükümlülüğü vardı. Bu doktrin 1979'da yaşanan Afganistan'daki Sovyet işgalini haklı çıkarmak için de kullanılacaktı.

Brejnev Doktrini Çin Halk Cumhuriyeti'ni alarına geçirdi. Pekin'e göre Sovyet tarzı komünizm "yolundan saptığı" için Çin'e karşı da uygulanabilirdi. Nitekim 1960'ların sonunda Sovyetler, Çin'le olan uzun ortak sınırları boyunca hatırı sayılır kuvvet topladı. Hatta Çin'e karşı "önleyici bir nükleer saldırı tasarladığı" yönündeki söylentileri bastırmak için de hiçbir şey yapmadı. 1969 ve 1970'te, sınır boyunca, kolaylıkla tam ölçekli bir savaşa dönüşebilecek silahlı çatışmalar yaşandı. Çin'in endişeleri, ABD ile ilişkilerde "ısınmaya" yol açan kilit faktör haline geldi. İki devlet arasında resmî diplomatik bağ yoktu. Tek konuşma zemini BM'ydi ya da üçüncü şahıslar aracılığıyla temas sağlanıyordu. Bu durum, Şubat 1972'de Başkan Nixon'un Pekin'e yaptığı resmî ziyaret ile sona erdi. 1978'de Başkan Jimmy Carter yönetiminde, ABD ile Çin arasında diplomatik bağlar kurdu. Ancak bu gelişme, ABD desteğinin sonu olmasa da Tayvan (Milliyetçi Çin) ile diplomatik bağların kesilmesini gerektirdi. ABD ile Çin arasındaki ısınma Sovyetlerin saldırgan tutumunu engellemeye de hizmet etti.

ABD Başkanları Johnson ve Nixon, Sovyetlerle ilişkilerin Batı teknolojisine erişimi de içerecek şekilde iyileştirilmesi olasılığını bile göze aldılar. Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, "Doğu-Batı ilişkilerinin artık uluslararası ilişkilerde ana konu olmadığından dünyanın çok kutuplu olduğunu" ilan edecek kadar ileri gittiler. Nixon, Kuzey Vietnam'da devam eden Sovyet yardımının detant'a etki etmesine izin vermedi. Mayıs 1972'de Moskova'ya gittiğinde Brejnev ile iki büyük anlaşma imzaladı: SALT I olarak bilinen Stratejik Silahların Sınırlandırılması Anlaşması ve iki süper güç arasındaki ilişkileri düzenleyen İlkeler Anlaşması. İki güç, "askeri çatışmalardan kaçınmak ve nükleer savaşın patlak vermesini önlemek için ellerinden geleni yapacaklarını" taahhüt etti. Ayrıca, farklılıklarını "barışçıl yollarla" çözüme sözü verdiler. Ama elbette bu anlaşma ebedi bir barış çağını başlatmadı. Sovyet tarafı anlaşmaya Batı ticaretini, yatırımını ve

çok ihtiyaç duyulan teknolojiyi güvence altına alma umuduyla girmişti. Yeni detant çağında Sovyet liderliği, gelişmekte olan dünyada komünist yayılmayı destekleyerek amaçlarına ulaşmayı umuyordu. Nixon, 1973'te Nixon Doktrini'ni ilan etti; ABD'nin komünist saldırganlığa karşı kendilerini savunan diğer uluslara yardım edeceğini, ancak artık Amerikan birliklerini bu çabaya adanmayacağını açıkladı.

Vietnam Savaşı'nın sona ermesinin ardından ABD, savunma harcamalarını gayri safi milli hasılasının (GSMH) yaklaşık yüzde 5'ine düşürürken, Sovyetler Birliği'nin savunma harcamaları GSMH'nin yüzde 15'ini geçti. Ağır savunma harcaması Sovyetler Birliği'nin nihai çöküşünde rol oynadı, ama bunu tek başına yapmadı.

Detant, Batı ülkeleri ile Sovyet bloğu arasındaki ticarete muazzam bir artışa yol açıp komünist blok ekonomilerine büyük ölçüde yardım etti. Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya, Sovyetler Birliği ve uydularına kapsamlı krediler verdi. Batı teknolojisinin büyük bir kısmı da Sovyetler Birliği'ne aktı. Detant'ı destekleyenlerin umudu, Batı'ya ticari ve ekonomik açıdan giderek artan bağımlılığının komünist devletlerin saldırgan eylemlerini caydıracağıydı.

1970'li yıllarda Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki doğrudan diplomatik çatışma azaldı belki ama her iki taraf da Orta Doğu ve Afrika'da silahlı çatışmalara destek verdi. Hem Sovyetlerin hem de Batı'nın desteğiyle beslenen Angola'daki iç savaşa Küba'nın da fiili müdahalesi görüldü. Sovyetler, 1979'da İran'ın kilit Amerikan müttefiki Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin devrilmesinden faydalandı. Kısa süre sonra, yeni İran rejimi ABD Büyükelçiliği personelinin rehin alarak ABD ile uzun süreli bir açmaza girdi. Başkan Carter, Haziran 1979'da bir başka stratejik silah azaltma anlaşmasını (SALT II) imzalamak için Moskova'da Brejnev'le bir araya geldi. Ancak beş ay sonra Sovyetler, Moskova yanlısı komünist hükümeti korumak için Afganistan'a asker gönderince ABD-Sovyet ilişkileri resmen eridi. Sovyetlerin Afganistan'a gönderdiği kuvvetler, karşılarında, Pakistan üzerinden

ABD'den yardım alan mücahitleri buldular. İki süper güç arasındaki ilişkiler, Sovyetler Birliği'ni Afganistan'daki eylemlerinden ötürü cezalandırmak amacıyla Başkan Carter'ın 1980 Moskova Olimpiyatları'nı boykot etmesi ve ardından halefinin yönetiminde devam eden önemli bir ABD askeri güç artırımını başlatmasıyla daha da kötüye gitti.

Sovyetler, Afganistan'da yaşanan savaşın maliyetine ve komünist ülkelere yardım taahhütlerinin yol açtığı muazzam savunma harcamalarına ayak uyduramadı. ABD'nin gündeme getirdiği Stratejik Savunma Girişimi'nin (Star Wars) ise yanına bile yaklaşamadılar. Başkan Ronald Reagan'ın elindeki muazzam birikime karşılık Mart 1985'te göreve gelen Sovyet lideri Gorbaçov, onlarca yıllık kötü ekonomik yönetimin sonuçlarıyla uğraşmak zorundaydı. Gerçek bir komünist olan Gorbaçov, Batı ile rekabet edebilmek için Sovyetler Birliği'nin kendini yenilemek zorunda olduğunu biliyordu. Glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılandırma) programları, politik yaşam üzerindeki komünist kontrol sürerken Sovyet sisteminin yeniden inşa edilmesi için ortaya kondu. Ancak ekonomik reformlar yetersiz kaldı, sansürü hafifletme çabaları ise bağımsızlık hareketlerine, sivil karışıklığa ve etnik çatışmalara yol açtı.

Sovyetler Birliği içeride karmaşaya doğru giderken Gorbaçov dış politikada başarılar elde etti. Reagan ile yaptığı iki zirve toplantısı sırasında, ABD-Sovyet ilişkilerinin iyileştirilmesine ve nükleer silahların azaltılmasına yönelik anlaşmaların geliştirilmesine yol açacak şekilde tavizler verdi ve bazen çarpıcı çözümler önerdi. 1988'de Gorbaçov, Sovyet birliklerinin Afganistan'dan tek taraflı çekilmesini emretti. Ayrıca Doğu Avrupa'ya askeri müdahaleden kaçınacağına alenen söz verdi, üstüne üstlük bu bölgede açık seçimleri teşvik etti. Doğu Almanya hükümetinin şaşkıncu bir şekilde çökmesinden ve 1989 sonbaharında Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra Gorbaçov, Almanya'nın yeniden birleşmesini ve yeni birleşik Almanya'nın NATO'ya dâhil edilmesini de

kabul etti. Soğuk Savaş'ın sonunu getiren itici güç kabul edilen Gorbaçov, 1990 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü.

Sovyet liderinin dış politikası dünyada coşkuyla karşılanırken Sovyetler Birliği içindeki durum kötüleşmeye devam etti. “Ödün vermeyen” komünistler, Gorbaçov'un politikalarını ihanetle eşdeğer görüyorlardı. 1990'da çeşitli Sovyet cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etti. Gorbaçov bu gelgiti durdurmaya ve Sovyetler Birliği'ni korumaya çalıştı, ancak başarısız oldu. Komünist Parti'deki “ödün vermezler” Gorbaçov'u Kırım'daki evinde tutuklayarak iktidarı ele geçirmeye çalıştılar. Yeltsin'in muhalif gruplar adına kişisel ve cesur müdahalesiyle karşı karşıya kalan darbe, iki gün sonra çöktü. Gorbaçov Moskova'ya döndü, ancak güç artık Yeltsin'deydi. Gorbaçov, Ağustos 1991'de Komünist Parti Genel Sekreterliğinden istifa etti. Aralık 1991'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya cumhurbaşkanlarının oluşturduğu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) olarak bilinen gevşek konfederasyona daha sonra sekiz cumhuriyet daha katıldı. Gorbaçov Aralık'ta cumhurbaşkanlığından istifa etti ve Sovyetler Birliği resmen feshedildi. Dünyanın süper güçlerinden birindeki ekonomik ve sosyal yapının, nihayetinde ölüme yol açan kırılma noktasına ve zayıflığını neredeyse hiç kimse algılamamıştı.

Soğuk Savaş, çoğu insanın tahmin etmediği bir şekilde, “bir patlama yerine bir iniltiyle” sona erdi.

BÖLÜM 1
ESKİ DOSTLARIN PAYLAŞIMI

3, 2, 1, Ateşleme...

Burası uçuş kontrol

Rampadan ayrılma; kusursuz...

Manevra; sorunsuz...

Yörünge rotası; sapmasız...

Bu geri sayım insanoğlunun Ay'a yolculuk macerası sırasında çok duyulmuştu. Böyle bir geri sayım sonrasında gökyüzüne yükselen Satürn V roketi, üç astronotu uydumuza ulaştırdı. "Bir insan için küçük ama insanlık için büyük bir adım" atarak Ay'a ayak bastılar. İnsanlık bu geri sayımı duymaktan hep mutlu oldu.

3, 2, 1, Ateşleme...

Burası görev gücü merkez

Kuş rotasında

Hedef; Alfa, Charlie, 7

Menzil; 10.000 km

Tahmini varış süresi; 35 dakika

Bu geri sayım ise kimsenin duymak istemediği cinstendi. Arizona'daki "Görev Gücü Tilki" merkezindeki operatörlerin, uzun menzilli balistik füzelerin ateşlenmesi sonrası ABD Müşterek Komuta Kontrol Merkezi'ni bilgilendirmek için yaptıkları konuşmalardı bunlar. Neyse ki sadece tatbikatlarla sınırlı kaldı. Ama insanlık hep bu geri sayımın korkutucu gölgesinde yaşadı.

20. yüzyılın ortalarında insanlık, II. Dünya Savaşı denen altı yıl sürmüş bir kâbustan kurtulmuştu. Ama gökyüzünde karanlık bulutlar dolaşmaya devam ediyordu. Bu kez nükleer tehdidin

gölgesi insanlığın geleceği üzerine adeta bir karabasan gibi çökmüştü. Öyle ki devletlerin başkentlerinde yöneticiler, çalıştıkları binaların benzerlerini yerin altına da inşa ettirmişlerdi. Sadece kendileri değil bütün çalışma arkadaşları ve devlet idaresinde görevli bütün memurlar da buralarda barınabilmekteydi. Bir sonraki savaşa burada karar verecekler, savaşı da buradan komuta edeceklerdi. Bu bir “tedbir” diye adlandırılıyordu. Aslında bir korkunun sonucuydu; yok olma korkusunun...

Bir sonraki savaşın sonuçlarından korkmakta haklıydılar. Eğer III. Dünya Savaşı eldeki silahlarla yaşanırsa, sığınaklarının dev kapıları dış yüzeye açıldığında iki şeyle karşılaşacaklarını biliyorlardı: harap bir dünya ve nükleer bir kış. Hayatta kalanların, ölenlere imrenecekleri bir yaşam bekliyor olacaktı onları. İlginç olansa, böyle bir savaşın başlamasına karar verecek düşman tarafların, eski dostlar olmasıydı. Peki bu noktaya nasıl gelmişlerdi? Ne olmuştu da dünyaya kutsal kitaplardaki mahşeri yaşatacak, kıyameti getirecek bir savaş olasılığı ortaya çıkmıştı? Bu soruların cevaplarını vermek için çok değil, biraz geriye gitmek yeterliydi.

Kızıl Ordu Berlin sokaklarında

1945... Kızıl Ordu Berlin sokaklarında... Hitler'in III. Reich'inin başkenti Sovyet askerlerinin çizmeleri altındaydı. Rusya'nın inadı, kararlılığı ve intikam hırsı meyvesini vermişti. Propaganda amaçlı çekilen film karelerinin dışında esir alınan Alman askeri yoktu. Tecavüze uğramayan kadın yoktu. Yıkılmayan bina yoktu. Ruslar, merhamet sözcüğünü sözlüklerinden çıkarmışlardı. Reichstag'ın tepesine Sovyet bayrağını astıklarında her şey bitmişti. Ruslarla yıkıntılar arasında buluşan İngiliz, Fransız ve Amerikan kuvvetleri gözlerine inanamadılar. Bu manzarayla ilk karşılaşanlardan biri, Amerikan ordusundan Çavuş Owen günlüğüne şu notu düştü:

Bu görüntüyü tahmin etmek de, hayal etmek de, kelimelere dökmek de imkânsız. Binaların yerinde moloz yığınları var. Her köşeden bir kadın çıkıp kendisini kurtarmamız için yalvarıyor.

Bazılarımız Ruslarla kavga etmek zorunda kaldık. İnsan cesetleri çiğnenip tükürülmüş yemek artıkları gibi. Brandenburg kapısının yakınında bir T34'ün sürekli aynı hatta ileri geri gidip geldiğini gördük. Rus tankının komutanı bizi görünce gülümsedi, selam verdi, sonra tankını ileri doğru sürdü. T34'ün bulunduğu yere geldiğimizde daha önce gördüğümüz cesetlerin neden o halde olduklarını anladık. Almanlarla hemen her yerde savaştım. Bir gün onlara acıyacağım aklımın ucundan bile geçmemişti. Evet, bu manzara karşısında hissettiğim şey bir zafer coşkusu değil, sadece acıma...¹

Churchill, Stalin ve Truman, II. Dünya Savaşı'nın resmi galip-leri-ydi. Üç Büyükler, Berlin dışındaki Potsdam'da, savaş sonrası düzeni oturtmak için bir araya geldiler. Winston Churchill, savaştan tükenmiş bir Britanya'yı temsil ediyordu. Joseph Stalin ise özel bir zaferin sahibiydi: Sovyet gücü Avrupa'nın ortasına kadar gelmişti. ABD'nin 33. Başkanı olarak Postdam'a gelen Harry Truman ise sadece üç aydır görev başındaydı. Bu, devlet başkanı olarak katıldığı ilk deniz ötesi konferanstı. Truman Başkanlık için hazırlıksızdı; ne tamamen bilgilendirilmiş durumdaydı ne de yaşananlara tam anlamıyla hâkimdi. Ancak son on yıldır senatör olarak ve savaşın en önemli kongre komitelerinden birinin başkanı olarak aslında bir Başkan'ın yüzleşmesi gereken büyük sorunların farkındaydı. Herkes Truman'ın, üç ay önce hayatını kaybeden Başkan Roosevelt'in yerini doldurup dolduramayacağını merak ediyordu. Özellikle de Stalin, çünkü daha önceki görüşmelerde Roosevelt ile yakınlık kurmuştu.

Stalin konferansa bir gün gecikmeli katılacaktı. Gelir gelmez Churchill ve Truman'ı ziyaret etti. Geç kaldığı için özür diledi. Kimse Stalin'in bir önceki gün kalp krizi geçirdiğini bilmiyordu, 1953 yılındaki ölümüne kadar da kimse öğrenemedi. Stalin gücüyle ilgili bir soru işareti oluşturmamak için yaşadığı rahatsızlığın gizlenmesini sağlamıştı.

1 Owen C. Mortimer Jr., *War and Past*, Galligan Pub., New York, 1949, s. 116-117.

Savaş, Sovyetler Birliği'ni harap etmişti. Ancak Stalin yıkılmaz bir figür olarak dimdik ayakta idi. Herkes onu kutluyordu. Onca mücadele, trajedi ve yıkımın ardından Berlin, Sovyetlerin ellerindeydi. Postdam Konferansı sırasında ABD'nin Sovyetler Birliği Büyükelçisi Averell Harriman Stalin'e "Harika bir iş başardınız. Berlin'i ele geçirdiniz, sizi yürekte kutlarım" dediğinde Stalin elindeki bardaktan bir yudum alıp büyükelçiye doğru yaklaşarak "Çar Alexander Paris'i almıştı" dedi.² Sonra da gülümseyerek elindeki bardağı şerefe dercesine havaya kaldırdı. Bu sözü duyan herkes şaşırmış ve ne diyeceğini bilememişti. Akıllarda bir soru canlanmıştı: "Stalin elindeki ile yetinmeyip bütün Avrupa'yı mı istiyordu?" Aslında Rusya'nın Stalin'den önceki lideri Lenin, Rus Devrimi'nin, dünyada bir komünist devrim başlatmasını, hatta bunun önderi olmasını ummuştu. Yani komünist ve kapitalist ideolojiler arasındaki çatışma çok daha önce başlamıştı. Gerçekten de Soğuk Savaş'ın kökenleri "bütün savaşları sona erdirecek savaş" diye tanımlanan I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına dayanmaktadır.

1919... Paris Barış Konferansı... Büyük Savaş'ı kazanan liderlerden biri olan ABD Başkanı Wilson, savaş sırasında 14 maddeden oluşan Wilson İlkeleri'ni ilan etmiş ve bu ilkelerin hayata geçirileceğini umduğu konferansa kendinden emin gelmişti. Hayalinde daha iyi bir dünya vardı; ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını kazandığı ve bol kazanç elde edilen bir dünya. Ancak hem barış görüşmelerinden hem de Wilson'ın dünyasından dışlanan birileri vardı: Bolşevik Ruslar. Kısacası, Soğuk Savaş'ın kökleri, I. Dünya Savaşı sonrasında Kapitalizm ve Komünizm arasında yaşanan çatışma ortamında yatmaktadır.

Almanlar, Büyük Savaş sırasında, Lenin'in Rus Çarlığı'na yaptığı seyahati desteklediler. Lenin'in gittiği yerde çıkaracağı kaos, muhtemelen işlerine yarayacaktı. Bekledikleri gibi de oldu. Lenin, Rusya'da ihtilal başladı ve 1917 Ekim Devrimi ile Çarlık

2 Averell Harriman, *Wartime and Foreign Affairs*, Fallen Press, Washington D.C., 1954, s. 78.

ortadan kalktı, hemen ardından da Rusya savaştan çekildi. Ancak her şey bu kadar çabuk bitmeyecekti. Ülkede iç savaş başladı. ABD ve Britanya İmparatorluğu da dâhil olmak üzere birçok devlet, monarşi yanlısı Beyaz Ordu'yu destekledi. Yardım için asker gönderenler bile oldu. Lenin'e yaptığı yardımı bilmelerine rağmen, yakın zamanda yenilgiye uğrattıkları Almanya'ya bile nispeten sempati ile bakan Batı dünyası, Bolşevikleri öldürmeyi seçmişti. Ancak devrimin askeri gücü Kızıl Ordu dünya genelinde destek görüyordu. Birçok savaşçı, yoksul halk adına çarpışmak için Rusya'ya koştu. Genç insanlar hayatlarını hiçe sayarak devrimi korudular. Sonuçta Kızıl Ordu, Beyaz Ordu'yu yendi. Yabancı devletlerin birlikleri de geri çekildi. İç savaşın Rusya'ya bıraktığı miras, korkunç bir kıtlık oldu. Bolşevikler dış dünyaya kendilerini kapadılar. Ekonomiyi güçlendirmek için çalışmaya başladılar.

İşte Stalin, bu iç savaş ortamını yaşamış bir liderdi. Bu süreçten öğrendiği bir tek şey vardı; Komünizmi yok etmek isteyen Batı, hem her şansı değerlendirir hem de her türlü müttefike kucak açar.

Lenin, iktidara geldiği takdirde savaştan kesinlikle çekileceğini açıklamıştı. Rus askerleri boşuna savaştıklarını düşündüklerinden Lenin'in bu fikrinin çekim alanına girdiler. Hatta geri çekilmelerini engellemeye çalışan subaylarını öldürmekten bile çekinmediler. Lenin, önce askerleri kazanmış, gerisi de gelmişti.

Büyük Savaş'tan sonra ABD ile Sovyet Rusya arasında temaslar

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD de, Rusya gibi, kendi içine kapanmıştı. Hiçbir Amerikalı artık başkalarının sorunlarıyla uğraşmak arzusunda değildi. Halk, sadece güzel bir hayat yaşamak istiyordu. Ancak 1929 yılında Wall Street'in çöküşü işleri değiştirdi. Borsada işlem gören hisse senetlerinin değeri, kâğıt maliyetinin bile altına düştü. Büyük Buhran günleriydi. Dünyanın en zengin ulusunda, birdenbire milyonlar fakirlikle yüzleşti. Amerikan politikaları da giderek sola kaydı.

1933 yılında Franklin D. Roosevelt, Amerikan anayasasına sadık kalacağına ve anayasayı koruyup savunacağına dair yemin etti. Artık ABD Başkanı olarak görevdeydi. Herkesin dileği, bu makamı en iyi şekilde kullanmasıydı. Roosevelt, halkın gözünde 1929 Buhranı'nın yaralarını en iyi saracak kişiydi. Yeni Başkan'ın ekonomik alanda bir planı vardı. Yeni bir dağılım, anlaşma, kısacası yeni bir düzen öngörüyordu. Amerikan kapitalizmini halkın yararına yönetecekti. Dış politikada da bir değişime yöneldi; Sovyetler Birliği'ni tanıdı. Asker, devlet adamı ya da sivil halk olsun, çoğu Amerikalı için bu hareket inanılmaz bir durumdu. Yaklaşık 20 yıldır ABD'nin Rusya'da diplomatik temsilcisi bile yoktu. Şimdi Roosevelt, bu uzun soluklu kopukluğu sona erdiriyordu. Bu yaklaşım, meyvsesini verecekti.

Stalin'in başlattığı sanayi atılımı, kısa sürede Amerikalı uzmanları kendisine çekti. Bazıları aileleriyle birlikte Rusya'ya geldiler. Sovyet emek gücü barajlar, demir-çelik fabrikaları, devasa fırınlar inşa ederken Amerikalı şirketler de bu projelere sözleşmeli uzman mühendisleri tahsis ettiler. Komünist ideoloji umurlarında değildi çünkü Ruslardan farklı olarak işleri sona erdiğinde gitmekte özgürdüler. Ağır sanayi hamlesi işe yarıyordu. Bu alandaki faaliyetlerin Sovyetler Birliği'ne sağladığı getiri, 10 yılda 2 katına çıktı. Tarımsal alanda da çalışmalar yapıldı. Özel mülkiyet altında olan tarlalar, kolektif üretim alanlarına dönüştürüldü.

Stalin'in Rusyası

Ekonomik planlamanın başında bulunan Stalin, başarısızlığa olduğu kadar eleştiriye de katlanamayan bir diktatördü. Sanayi alanında gelişme gösterilirken işçi kesimi ciddi derecede acı çekti, bazıları örnek olsun diye Sibiryaya sürüldü. Tarımsal alandaki kolektifleştirme sürecinin bedeli ise milyonlarca çiftçinin ölmesi ve yeniden kıtlık yaşanmasıydı. Bütün bu gerçekler gizli tutuldu.

Sokaktaki insanlar, yaşanan acıları ve ödenen bedelleri bilmiyorlardı. Atılan her adım "başarı" olarak gösteriliyordu. Bütün başarılar da Sovyetler Birliği'nin lideri Stalin'in girişimlerine dayandırılıyordu. İşin

aslını bilenler de çenelerini kapalı tutmak zorundaydılar. Konuşurlarsa hapse atılacaklarını ya da vurulacaklarını biliyorlardı. Tam bir korku ve baskı rejimi hâkimdi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) işte bu durumdaydı.

Aslında Stalin, uyguladığı sert politikaların farkındaydı. Kamuoyu desteğini sağlamak için halkı ve Parti üyelerini ikna etmek zorunda olduğunu da biliyordu. Yeni bir söylem geliştirdi; Rusya büyük kapitalist güçler tarafından yönlendirilen bir komplo ile karşı karşıyaydı. Kapitalistler, Sovyet hükümetini etkisizleştirmek için de casuslar kullanıyorlardı. Çevredeki herkes kapitalistlere istihbarat sağlayan bir ajan olabilirdi. Aslında Stalin kendisine muhalif olabilecek herkesi hedefe oturtmak amacıyla böyle bir anlayış geliştirmişti. Halkı da buna inandırdı ve hemen bu yaklaşım doğrultusunda çalışmalara başlandı.

Lenin’le birlikte 1917 Devrimi’ni gerçekleştiren “yoldaşlar” bile kendilerine atfedilen hayali suçları kabul etmek zorunda bırakıldılar. Çıktıkları mahkemelerde ileri sürülen iddialar, rejim yanlısı basın tarafından abartılarak sunuldu. Sanıklar ciddi anlamda aşağılandılar. Güya ihanetin maskesi yüzlerinden çekilip çıkarılıyor, Sovyet adaleti doğruların ortaya çıkmasını sağlıyor. Aslında mahkeme salonlarında bulunanlar sanık olarak karşılarında; soluk yüzlü, titreyen dudaklı, gözlerini mahkeme heyetinden kaçırın insanlar gördüler. Bir garip bakıyorlardı; ya işkence görmüşler ya da korkutulmuşlardı. Büyük ihtimalle de klasik bir Sovyet sorgulama ve itiraf yöntemi olarak “ailelerinin zarar göreceğine dair tehdit edildikleri” için kendilerine isnat edilen suçları kabul etmek zorunda kalmışlardı.

Moskova mahkemelerinde yaşananlar birçok kişinin gerçekleri görmesini sağladı. Stalin’in Sovyetler Birliği, emekçilerin cenneti olarak kurulmuş ama bir polis devletine dönüşmüştü. Buna rağmen Amerika’da bile binlerce insan komünist düşünceye sadık kaldı. 1930’larda Moskova bir çağrıda bulundu. Amaç, bir solcu halk cephesi oluşturularak Hitler’e ve Faşizme karşı bir direniş

sergilemekti. Faşizmin yayılmasını engellemek, sosyalistlerin ve komünistlerin temel amacı haline getirildi. Böylece Stalin'e karşı duyulan şüpheler de bastırılmış oldu. Üstelik solcuların faşistlere karşı verdiği mücadele sadece teoride de kalmadı, İspanya'da yaşanan iç savaşta pratiğe döküldü.

İspanyol İç Savaşı

Temmuz 1936'da, İspanya'nın Fas'taki birliklerine komuta eden General Francisco Franco, hükümete karşı ayaklandı. Çok geçmeden anakaradaki şehirlerde de benzer askeri isyanlar gerçekleşti. Madrid ve Barselona'dakiler hızla bastırıldı. Rusya, İspanya hükümetine yardım etmek için araç gereç ve gönüllü gönderdi. Almanya ise Franco ve adamlarının İspanya'ya nakli için uçak sağladı. İngiltere ve Fransa, olayın içinde miydi yoksa dışında mıydı, anlayamadı. Her ikisi de iç savaşa müdahale etmeyeceklerini açıkladılar ancak yığınlar halinde gönüllüler İngiltere ve Fransa'dan İspanya'ya akın etti. Çoğu, Cumhuriyetçilerin Uluslararası Tugaylarına katıldı. Bazıları da Milliyetçilerin yanında savaştı. İngiltere ile Fransa'nın iç savaşa müdahale edilmemesiyle ilgili önerilerini prensipte kabul etmiş görünen Almanya ve İtalya, Franco'ya malzeme ve uçak sağladılar. Rusya da Cumhuriyetçilere yardım göndermeye devam etti. Batı demokrasilerinin isteksizce verdikleri ve yetersiz kalan destek, savaşın sonucunu çaresizce kabul etmelerine neden oldu.

Condor Lejyonu, aslında Alman Hava Kuvvetleri Luftwaffe'nin İspanya İç Savaşı sırasında kullandığı isimdi. II. Dünya Savaşı sırasında Almanların "as" pilotu olacaklardan bazıları ilk tecrübelerini Milliyetçilerin yanında verdikleri savaşta elde etmişlerdi.

Franco'nun daha iyi donanıma sahip kuvvetlerinin başarıları, önce solcuların yanında savaşan yabancı gönüllülerin, ardından da bizzat Cumhuriyetçi hükümetin ülkeden kaçmasına neden oldu. Madrid, 1939 yılının Mart ayı sonunda Milliyetçilerin eline geçince savaş sona erdi. İngiltere ve Fransa, Franco rejimini

tanımak zorunda kaldılar. İspanya İç Savaşı sırasında yaklaşık 375.000 asker ve sivil öldürüldü. 135.000 kadar kişi ise savaş sonrasında ya idam edildi ya da toplama kamplarında hayatını kaybetti. Bu iç savaş, II. Dünya Savaşı'nı tetiklemedi belki ama bu savaşın adeta kostümlü provasıydı. Özellikle de gelecek savaşın nasıl yaşanacağı hakkında fikir sahibi olunmasını sağladı. Alman ve Rus silahları görücüye çıktı.

Yatıştırma politikası iflas ediyor

Gerçekten de Naziler, uzun zamandır silahlanıyorlardı. Hem de bir program dâhilinde ve bunu da kimseden gizlemiyorlardı. Üstelik Hitler, önce Avrupa'yı, sonra da dünyayı ele geçirme arzusunda olduğunu saklamıyordu. "Tek halk, tek devlet, tek lider" ve lebensraram (yaşam alanı) gibi, kendince "şanlı düşünceler" sayesinde Almanya'yı zafere taşıyacaktı.³ Yaşanan bu karmaşayı okyanusun diğer tarafından izleyen Roosevelt, ülkesini yeni bir Avrupa savaşının dışında tutmak istiyordu. İngiltere'de ise Başbakan Chamberlain, Hitler'in mutlaka mantık çerçevesinde hareket edeceğine hâlâ inanıyordu. Politikasını Hitler'i yatıştırmak üzerine kurmuştu. 1938 yılının Eylül ayında Münih'e uçtu. Daha önce Ren bölgesine asker sokmuş, ardından da Avusturya'yı ilhak etmiş olan Hitler, şimdi de Çekoslovakya'yı istila etmeye hazırlanıyordu çünkü. Savaş çok yakın gibi görünüyordu. Münih'teki konferansta Chamberlain'in "yatıştırma politikası" Almanya'nın işine yaradı. İngiltere, Fransa ve İtalya, Hitler'in Alman azınlığın yaşadığı Sudetenland'i almasına izin verdiler. Çekoslovakya, müttefikleri tarafından terk edilmişti.

Moskova'da ise Stalin, Münih'te yaşananlardan önemli dersler çıkarmıştı. Batılı demokrasilerin, Hitler'in karşısında duramayacaklarına karar verdi. Bir diplomasi hamlesi planladı; faşist ve komünist düşmanlar kucaklaşacaklardı. Berlin'le temasa geçildi. Olumlu karşılık alındı. Hitler, Dışişleri Bakanı Ribbentrop'u

3 Joachim C. Fest, *The Face of The Third Reich*, Penguin Books, England, 1979, s. 45-49.

Moskova'ya gönderdi. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov ile bir araya gelen Ribbentrop, dostane görüşmelere başladı. Sonuçta 1939 yılının Ağustos ayı biterken Nazi–Sovyet Paktı imzalandı. Batı dünyası dehşete düşmüştü. Stalin ise memnundu. Zaman kazanması gerekiyordu; Sovyetler Birliği'nin kendini Almanya'ya karşı savunacak duruma gelmesi için en az iki seneye ihtiyacı vardı. İmzalanan Nazi–Sovyet Paktı, ona bu zamanı tanımaktaydı. Bu pakt ile sadece iki devlet arasında saldırmazlık sağlanmamış, Polonya'nın paylaşımı ve İskandinav topraklarındaki nüfuz bölgeleri konusunda da uzlaşmaya varılmıştı.

Stalin iki konuda yanılmıştı. İlki Hitler'e güvenmekti. İkincisi ise Almanlara karşı hazır olmak için iki senenin yeteceğini düşünmesiydi. Nitekim 1941'de Alman Fırtına Birlikleri, Kızıl Ordu saflarını darmadağın edeceklerdi.

Savaş başlıyor

1 Eylül 1939 günü Hitler Polonya'yı işgal etti. İngiltere ve Fransa, saldırgana karşı savaş ilan ettiler. Ama Polonya'yı kurtarmak için artık çok geçti. Yıldırım Savaşı ile tanışan ülkenin batı toprakları Berlin'in, doğusu ise Moskova'nın denetimine girdi, böylece Polonya haritadan silindi. Kısacası, III. Reich ve Sovyetler Birliği, savaşın ilk kurbanına komplo kurmuşlardı. Doğu Polonya'ya giren Rus işgalcilerin en başında Nikita Kruşçev bulunmaktaydı. Gururluydu çünkü daha önce Çar tarafından hükmedilen bölgeleri geri almışlardı.

Ayrıca Nazi–Sovyet Paktı'na bağlı gizli bir protokol ile de Doğu Avrupa, nüfuz alanlarına bölündü: Finlandiya, Estonya, Letonya ile Litvanya, Polonya ve Romanya'nın parçaları Sovyetler Birliği için ayrıldı. Litvanya ve Polonya'nın kendine kalan payı da Almanya'ya verildi. Stalin, Finlandiya'yı da işgal ederek ne kadar ileri gidebileceğini gösterdi. Hitler de Norveç'le ilgileniyordu. Dünya şaşkınlık içerisindeydi. ABD Başkanı Roosevelt, 1940 yılında Sovyetler Birliği'nin bir diktatörlük altında yönetildiğini

vurguladı. Söylem önemliydi; dünyadaki diğer diktatörlükler gibi Sovyet Rusya'nın da mutlak güç sahibi olduğunu hem de başka bir diktatörle ittifak kuracak ve kendisine zarar vermesi mümkün olmayan küçük komşusunu işgal edip paylaşacak kadar rayından çıktığını açıklıyordu.⁴

1940'ta Hitler bu kez batıyı vurdu; Fransa, Belçika, Hollanda, Norveç, Danimarka, ayrıca doğuda Yugoslavya ve Yunanistan, Alman çizmeleri altındaydı. Sadece Churchill'in İngilteresi bu karabasanın dışındaydı. Yaklaşık bir yıl süren Britanya Muharebesi sonucunda Hitler, Londra'yı dize getiremeyeceğini anladı. Manş Denizi'ni doğal ve aşılabilir bir engel olarak kabul etti. 1941 yılının ortasında gözlerini doğuya, yeni hedefine doğru çevirdi; Sovyetler Birliği.

Alman Birliği'ni 1871 yılında sağlamış olan Otto von Bismarck'ın bir saptaması vardı: “*Almanya ova üzerine kuruludur, iki cepheye birden savaşırsa başarılı olamaz.*”⁵ Hitler, bu anlayışa sadık davranıyordu. Önce doğuda, Polonya'ya; sonra batıda, Belçika ve Fransa'ya; ardından tekrar doğuda, Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Ancak Bismarck'ın bu sözünün Müttefikler tarafından da biliniyor olması savaşın sonunda Alman yenilgisini getirecekti.

Napolyon 1805 yılında Trafalgar Deniz Muharebesi'nde Amiral Nelson karşısında mağlup olunca İngiltere'yi işgal etmeyi kenara bırakıp Rusya'ya saldırmıştı. Feci bir yenilgi yaşadı.

1941 yılında da Hitler, İngiltere'ye çıkarma yapmaktan vazgeçip Rusya'ya saldırma kararı almıştı. Ancak Hitler'in yaşayacakları Napolyon'un yaşadıklarından çok daha ağır ve unutulmaz olacaktı.

Kader Ortakları: ABD ve SSCB

22 Haziran 1941'de Hitler Sovyetler birliğini işgal harekâtını başlattı. Bu gün, tarihin değiştiği gündü. Hitler, Almanya için

4 John Bullock, *Go For It*, P&D Press, New York, 1967, s. 77.

5 Alan Ardagh, *Bismarck as Policy-Maker*, Dangeon Books, 1979, s. 16.